

خلاصه درس

تاریخ شناسی / درس اول

انسان و تاریخ

تفاوت علوم انسانی با دیگر علوم

• از نظر روش مشاهده:

علوم دیگر (علوم تجربی و...)	علوم انسانی	
مشاهده مستقیم	مشاهده غیرمستقیم	روش
مربوط به حال	مربوط به گذشته	نوع پدیده
بی واسطه	با واسطه	رابطه
تصاویر و اندازه گیری	بررسی اخبار و آثار	ابزار

• از نظر نوع تجربه:

علوم دیگر (علوم تجربی و...)	علوم انسانی
تجربه حسی	تجربه عقلی
تجربه تکرارپذیر	تجربه تکرارنشده
چون پدیده‌ها بارها قابل آزمایش و تکرار هستند.	چون پدیده‌ها یکبار در گذشته اتفاق افتاده‌اند.

• از نظر نتیجه حاصل شده:

علوم دیگر (علوم تجربی و...)	علوم انسانی	
قانونمند است.	قانونمند نیست.	تعمیم‌پذیری
یکسان است.	یکسان نیست.	قضایاها
به این صورت نیست.	حب و بغض	رابطه شخصی و پدیده
به این صورت نیست.	به دنبال خواسته‌ها، اهداف و علایق خود	تأثیرپذیری شخص از تاریخ
قطعی‌تر	نسبی‌تر	نتیجه نهایی

منابع اطلاع از گذشته‌ها

- ۱- منقولات: داستان‌ها، افسانه‌ها، خاطرات شفاهی، ضرب‌المثل‌ها و اسطوره‌ها که معمولاً با گذشت زمان به صورت مکتوب درمی‌آیند.
- ۲- محسوسات: شامل بناها، ابزارها، نقش‌ها و سکه‌ها.
- ۳- مکتوبات: شامل کتاب، روزنامه، مجله، سفرنامه، کتیبه، سند و نامه.
- ۴- معقولات: هر نوع استنباطی از طریق استدلال یا تخیل برای درک گذشته یا تکمیل و تصحیح اطلاعات. / در این زمینه توانایی فکری، تجربه و آموزش مورخ اهمیت فراوان دارد.

تاریخ: حافظه‌ی جامعه‌ی انسانی

آینده در بردارنده‌ی «امید»ها و «امکان»هاست، اما **گذشته** در بردارنده‌ی رخدادهای واقعی است و هر پدیده‌ای به شکلی خاص در گذشته رخ داده است/ ثروت حقیقی بشر همان **تمدن** است که حاصل انباشت دستاوردهای بشری در طول زمان است.

مورخ کیست؟

• روند پیدایش مورخان:

الف) پیش از اختراع خط: ۱- نقال و قصه گو ۲- کهن‌سالان دنیادیده

ویژگی مهم این دو دوره: عامل مهم حفظ و توجه انسان به تاریخ حافظه‌ی نقالان و سنت‌گرایی کهن‌سالان بود.

ب) بعد از اختراع خط: ۳- واقعه‌نویس یا تاریخ‌نویس ۴- پژوهشگر تاریخ

ویژگی مهم این دوران: دقت بیشتر در ثبت و انتقال تاریخ + افزایش اطلاعات تاریخی انسان‌ها، به دلیل گذشت زمان و افزایش روابط انسانی

۱- **نقال و قصه‌گو:** با حافظه‌ی قوی دیده‌ها و شنیده‌ها را به خاطر می‌سپردند تا از تغییرها و فراموشی‌ها جلوگیری کنند.

۲- **دنیادیده‌ها و کهن‌سالان:** حافظان خاطره‌ی تاریخی و سنت‌های جامعه بودند.

اهمیت آنان؛ یادآوری و بیان اقدامات بزرگان و قهرمانان که برای جوانان ارزش تربیتی داشت + حفظ استحکام زندگی اجتماعی که با حفظ تجربه‌های گذشته ممکن می‌شود.

۳- **واقع‌نویسی یا تاریخ‌نویسی:** سه وظیفه را در کنار هم انجام می‌دادند: ۱- شرح رویدادها ۲- ثبت زمان وقوع رویداد ۳- امور نجوم و محاسبه‌ی تقویم

۴- **پژوهشگران تاریخ:** تنها به شنیده‌ها و نوشته‌ها اکتفا نمی‌کنند، بلکه به تحقیق و تصحیح و تحلیل کتاب‌های تاریخی می‌پردازند.
• دو مفهوم تاریخ: ۱- لغوی: تعیین وقت وقوع یک رویداد ۲- مفهوم گسترده تاریخ: علاوه بر تعیین وقت رخداد، شرح، تحلیل و تفسیر رخداد.

کارهای مهم مورخان

۱- حفظ گذشته‌ها و وقایع مربوط به آن‌ها / ۲- گزینش و گزارش دقیق رویدادها زیرا هر آنچه اتفاق می‌افتد ارزش ثبت کردن را ندارد.

۳- بازگویی، شرح و توضیح تاریخ زیرا جامعه و فرهنگ بشری مدام در حال تحول و تغییر است. / ۴- رابط میان گذشته و حال.

صفات مورخان

۱- راستگویی (امانتداری): دروغ موجب اشتباه و تحریف در تاریخ و گمراهی مردم می‌شود. بهترین مورخان، راستگویان و امانت‌داران هستند.

۲- حقیقت‌جویی

۳- عدالت: مورخ باید به داوری در تاریخ بپردازد و بهترین خصوصیت یک قاضی، **عدالت** است.

۴- دانشمند بودن (داشتن دانش گسترده): تاریخ نویسی بدون اطلاع از دیگر علوم (انسانی) غیرممکن است و دانش، زمانی تکمیل می‌شود که از دستاوردهای سایر علوم (علوم تجربی) هم اطلاع داشته باشد.

۵- اندیشه و تفکر (تجزیه و تحلیل): بدون آن، کار مورخ بیهوده و بی‌فایده است.

۶- توانایی درست‌نویسی: تا دستاورد پژوهش خویش را به گونه‌ای مطلوب عرضه کند.

مورخان چگونه تاریخ می‌نویسند؟ (مراحل انجام پژوهش‌های تاریخی)

۱- انتخاب موضوع

۲- جست‌وجوی مطالب (جمع‌آوری اخبار و اطلاعات): رجوع به اطلاعات نوشته‌ها (مکتوبات)، و آثار تاریخی موجود (محسوسات)، گفت‌وگو با اشخاصی که از موضوع اطلاع دارند (منقولات). در این مرحله و مرحله قبل **تلاش و جستجوی فراوان** مورخ نیاز است.

۳- سنجش و گزینش اخبار: تفکر و قضاوت درباره‌ی اخبار. در این مرحله **دقت و حوصله** شرط اصلی است.

۴- تنظیم مطالب و اخبار: این کار بر اساس ترتیب زمانی وقایع و ارتباط میان آن‌ها انجام می‌شود. در این مرحله تجربه و توانایی فکری مورخ در برنامه‌ریزی اهمیت دارد.

۵- بررسی و تفسیر: تمامی اطلاعات صحیح گردآوری شده را منظم می‌کند و سپس به بررسی و تفسیر (معقولات) می‌پردازد.

۶- نگارش: نوشتن مطالب به همراه اظهارنظرها و نتیجه‌گیری‌ها.

توجه: سؤالاتی که با علامت (*) مشخص شده‌اند، مکمل خلاصه‌درس‌ها هستند؛ به این معنی که مطالبی که در خلاصه‌درس‌ها گنجانده نشده‌اند، در قالب سؤال ارائه شده‌اند.

۱. گفت و گوی مورخان با اشخاصی که از موضوعی اطلاعاتی دارند به کدام منبع اطلاعاتی تاریخی مربوط می‌شود؟ (آزاد ۸۹)

۱) محسوسات	۲) مکتوبات	۳) منقولات	۴) معقولات
------------	------------	------------	------------
۲. اسطوره‌ها جزء کدام دسته از منابع اطلاعاتی تاریخ می‌باشند؟ (آزاد ۸۷)

۱) محسوسات	۲) معقولات	۳) مکتوبات	۴) منقولات
------------	------------	------------	------------
۳. بهترین مورخان کسانی هستند که در نوشتن تاریخ ... باشند. (آزاد ۸۷)

۱) عادل و حقیقت‌جو	۲) راستگو و امانت‌دار
۳) دارای دانش گسترده	۴) دارای قدرت اندیشه و تفکر
۴. این که یک مورخ نباید موجب تغییر و تحریف در تاریخ شود، از پیامدهای کدام صفت مورخان است؟ (آزاد ۸۴)

۱) حقیقت‌جویی	۲) عدالت‌طلبی	۳) داشتن قدرت اندیشه و تفکر	۴) راستگویی
---------------	---------------	-----------------------------	-------------
۵. کدام روش مطالعه در تاریخ با استفاده از اخبار و آثار صورت می‌گیرد؟ (آزاد ۸۳)

۱) تجربه حسّی	۲) مشاهده مستقیم	۳) مطالعه مستقیم	۴) مشاهده غیرمستقیم
---------------	------------------	------------------	---------------------
۶. مطالعه‌ی گذشته از چه طریقی صورت می‌گیرد؟ (کانون)

۱) مشاهده‌ی مستقیم	۲) تکرار تجربه‌ها	۳) اخبار و آثار	۴) معیارهای قابل اندازه‌گیری
--------------------	-------------------	-----------------	------------------------------

(کانون)

۷. مطالعه، بررسی و حفظ سرگذشت پیشینیان به کدام دلیل به آسانی صورت نگرفته است؟

- (۱) زیرا روزگاران دور و درازی بر انسان گذشته است.
 (۲) زیرا اطلاعات مربوط به گذشته در دسترس بشر نیست.
 (۳) زیرا چنین کاری مورد توجه بشر نبوده است.
 (۴) زیرا گذشته در چشم همه‌ی انسان‌ها یک‌سان جلوه نمی‌کند.

(کانون)

۸. تاریخ در مفهوم گسترده به کدام معنی زیر به کار می‌رود؟

- (۱) تعیین زمان وقوع یک رخداد، شرح و تفسیر آن
 (۲) تعیین مکان وقوع یک رویداد
 (۳) تعیین وقت و وقوع یک رویداد
 (۴) تعیین زمان و مکان وقوع یک رویداد

(کانون)

۹. ثروت حقیقی بشر که از گذشته به امروز رسیده، چیست؟ و به رابط بین حوادث و وقایع گذشته و حال چه می‌گویند؟**

- (۱) حکومت - تاریخ
 (۲) وقایع تاریخی - سنت‌های اجتماعی
 (۳) تمدن - مورخ
 (۴) افسانه‌ها - اسناد مدارک

(کانون)

۱۰. تجربه و توانایی فکری مورخ، مربوط به کدام یک از مراحل پژوهشی زیر می‌باشد؟

- (۱) جمع‌آوری منابع (۲) تنظیم مطالب (۳) گزینش اخبار (۴) نگارش

(کانون)

۱۱. حفظ و بررسی دستاوردهای تمدن بشری بر عهده‌ی چه کسانی است؟**

- (۱) فیلسوفان (۲) اقتصاددانان (۳) سیاست‌مداران (۴) مورخان

(کانون)

۱۲. نخستین صفت یک مورخ، ... است و آشنایی با ... مورخ را به فهم درست متون قدیمی تاریخی قادر می‌سازد.**

- (۱) امانت‌داری - نجوم (۲) راستگویی - ادبیات (۳) حقیقت‌جویی - ادبیات (۴) عدالت - باستان‌شناسی

(کانون)

۱۳. کدام صفت مورخ به معنای امانت‌داری است؟

- (۱) عدالت (۲) توانایی درست نوشتن (۳) راستگویی (۴) حقیقت‌جویی

(کانون)

۱۴. کدام عامل موجب می‌شود، مورخ اشراف و آگاهی عمیق‌تر از موضوع مورد مطالعه داشته باشد؟

- (۱) امانت‌داری و حقیقت‌جویی (۲) گستردگی اطلاعات تاریخی
 (۳) توانایی درست نوشتن (۴) بی‌نیازی مورخ از دیگر علوم

(کانون)

۱۵. کدام یک از گزینه‌های زیر نخستین مرحله‌ی کار مورخ در زمینه‌ی پژوهش تاریخی است؟

- (۱) جمع‌آوری اخبار و اطلاعات (۲) سنجش و گزینش اخبار
 (۳) نگارش (۴) انتخاب موضوع

(کانون)

۱۶. کتاب «بامداد اسلام» اثر کدام مورخ برجسته‌ی معاصر است؟**

- (۱) دکتر عبدالهادی حائری (۲) عباس اقبال آشتیانی
 (۳) دکتر عبدالحسین زرین‌کوب (۴) دکتر محمدجواد مشکور

(کانون)

۱۷. تا پیش از اختراع خط، چه چیزی مهم‌ترین عامل توجه انسان به تاریخ بود؟

- (۱) حافظه‌ی نقالان (۲) توجه شاهان به گذشته‌ی خود
 (۳) تجددگرایی (۴) وجود مورخان در جامعه

(کانون)

۱۸. در کدام مرحله از پژوهش مورخ از معقولات کمک می‌گیرد؟

- (۱) بررسی و تفسیر (۲) سنجش و گزینش (۳) جمع‌آوری اطلاعات (۴) نگارش

(کانون)

۱۹. تمدن کنونی نتیجه‌ی چیست؟**

- (۱) جنگ‌ها، لشکرکشی‌ها و پیروزی‌هایی که ملت‌ها و اقوام داشته‌اند.
 (۲) اکتشاف‌ها، اختراع‌ها، تجربه‌ها و به طور کلی دستاوردهای کلی بشری که برهم انباشته شده است.
 (۳) شناخت محیط و اطراف آن است.
 (۴) کشف آثار باستانی است.

(کانون)

۲۰. نتایج حاصل از مطالعه‌ی پدیده‌های تاریخی، ... است و زمان گذشته دربرگیرنده‌ی ... است.**

- (۱) واقعی - رخدادهای نسبی (۲) نسبی - رخدادهای مطلق
 (۳) نسبی - رخدادهای واقعی (۴) واقعی - رخدادهای تلخ و شیرین

۲۱. به کسانی که به تحقیق در مطالب کتاب‌های تاریخی و تصحیح و تحلیل آن‌ها می‌پردازند، ... گفته می‌شود.
(۱) منجمان (۲) مورخان (۳) پژوهشگران تاریخ (۴) باستان‌شناسان
(کانون)
- ۲۲** به کسانی که وقایع تاریخی را با بیانی شیرین برای دیگران بازگو می‌کردند، چه می‌گویند؟
(۱) نقال و قصه‌گو (۲) واقعه‌نویس (۳) تاریخ‌نویس (۴) راوی
(کانون)
- ۲۳ شرط اساسی کار مورخ در مرحله‌ی سنجش و گزینش اخبار تاریخی چیست؟
(۱) تلاش و جست‌وجو (۲) بررسی و تفسیر مطالب (۳) رعایت ترتیب زمانی رخدادها (۴) دقت و حوصله
(کانون)
- ۲۴ مورخ با داشتن کدام صفت می‌تواند از تلاش‌ها و کوشش‌های خستگی‌ناپذیر خود نتیجه‌ی مطلوب را بدست آورد؟
(۱) حقیقت‌جویی (۲) داشتن دانش گسترده
(کانون)
- ۲۵ هدف انسان‌ها از مطالعه و بررسی گذشته‌های پیشینیان از روزگاران دور کدام است؟
(۱) احترام به نیاکان (۲) حفظ گذشته‌ها (۳) دانش‌اندوزی (۴) کنجکاوی
(سنجش ۸۸)
- ۲۶ با کدام روش پدیده‌های تاریخی تکرارناپذیر به وسیله محققان مورد بررسی و پژوهش قرار می‌گیرند؟
(۱) تکرار تجربه (۲) مشاهده غیرمستقیم (۳) معقولات (۴) مشاهده مستقیم
(سنجش ۸۸)
- ۲۷ کدام دسته از منابع اطلاعاتی از گذشته بشر با گذشت زمان به صورت مکتوب در می‌آیند؟
(۱) محسوسات (۲) مکتوبات (۳) معقولات (۴) منقولات
(سنجش ۸۸)
- ۲۸ کدام مورد، از ویژگی‌های پدیده‌ها و رویدادهای مربوط به گذشته بشر می‌باشد؟
(۱) در برگیرنده رخداد‌های واقعی (۲) در بردارنده امیدها و امکان‌ها (۳) غیر واقعی بودن رخدادها (۴) قضاوت‌های یک‌سان درباره رویدادها
(سنجش ۸۸)
- ۲۹ کدام مورد از روش‌ها و ویژگی‌ها، مربوط به مطالعات تاریخی درباره گذشته بشر نمی‌باشد؟
(۱) تجربه عقلی (۲) تجربه غیرقابل تکرار تاریخ (۳) داشتن دانش گسترده (۴) مشاهده غیرمستقیم
(سنجش ۸۷)
- ۳۰ کدام مورد در دوره‌های مختلف زندگی انسان‌ها اگر به دست فراموشی سپرده می‌شد، تمدن امروزی بشر به وجود نمی‌آمد؟
(۱) افسانه‌ها (۲) خاطرات شفاهی (۳) دستاوردهای انسان‌ها (۴) سنت‌گرایی
(سنجش ۸۷)
- ۳۱ کدام مورد از نخستین مراحل کار یک مورخ در زمینه‌ی پژوهش‌های تاریخی می‌باشد؟
(۱) انتخاب موضوع (۲) دانش گسترده (۳) حقیقت‌جویی (۴) گردآوری منابع
(سنجش ۸۵)
- ۳۲** به کدام علت در مطالعات تاریخی به‌وسیله‌ی پژوهشگران از روش غیرمستقیم استفاده می‌شود؟
(۱) کمبود منابع تحقیق تاریخی (۲) عدم دسترسی پژوهشگر به موضوع مورد مطالعه (۳) قضاوت متفاوت افراد نسبت به گذشته (۴) یک‌سان نبودن پدیده‌های تاریخی از نظر انسان‌ها
(سنجش ۸۵)
- ۳۳ کدام مورد از منابع اطلاعاتی گذشته‌های بشر درباره‌ی اسطوره‌ها و ضرب‌المثل‌ها می‌باشد؟
(۱) منقولات (۲) محسوسات (۳) معقولات (۴) مکتوبات
(سنجش ۸۴)
- ۳۴ کدام روش برای مطالعه‌ی آثار باقی‌مانده از گذشته‌های دور مورد استفاده قرار می‌گیرد؟
(۱) معقولات (۲) تجربه‌ی عقلی (۳) سنت‌گرایی (۴) تجربه‌ی حسی
(سنجش ۸۴)
- ۳۵ داستان‌ها جزء کدام دسته از منابع اطلاعاتی در تاریخ هستند؟
(۱) مکتوبات (۲) محسوسات (۳) منقولات (۴) معقولات
(سنجش ۸۳)
- ۳۶ در کدام مرحله از کار مورخان «دقت و حوصله» شرط اساسی کار آنان است؟
(۱) نگارش (۲) گزینش اخبار (۳) جست‌وجوی مطالب (۴) انتخاب موضوع
(سنجش ۸۲)
- ۳۷ در کدام زمینه واقعه‌نویسان قدیم علاوه بر ثبت تاریخ دارای مهارت بودند؟
(۱) نقالی (۲) نجوم (۳) فلسفه (۴) سنت‌گرایی
(سنجش ۸۰)
- ۳۸ به هر نوع استنباطی که انسان از طریق استدلال یا تخیل برای درک گذشته انجام می‌دهد چه می‌گویند؟
(۱) معقولات (۲) منقولات (۳) محفوظات (۴) محسوسات
(سنجش ۸۰)

(سنجش ۷۷)

۳۹. کدام مورد در مطالعه‌ی پدیده‌های تاریخی کاربرد ندارد؟

- (۱) تجربه‌ی حسی (۲) تجربه‌ی عقلی (۳) مشاهده‌ی غیرمستقیم (۴) واقع‌بینی

(سنجش ۷۷)

۴۰. تاریخ در لغت یعنی:

- (۱) ابزارهای اندازه‌گیری زمان در گذشته (۲) آنچه از گذشتگان برجای مانده
(۳) تعیین وقت رخدادها (۴) سرگذشت جهان از آغاز تاکنون

(سنجش ۷۷)

۴۱. کدام گزینه در خصوص پدیده‌های تاریخی صحیح می‌باشد؟

- (۱) تاریخ تجربه‌ی غیرقابل تکرار است. (۲) تاریخ تجربه‌ی قابل تکرار است.
(۳) تاریخ غیرقابل تجربه و تکرار است. (۴) تاریخ غیرقابل تجربه و قابل تکرار است.

(تالیفی)

۴۲. کدام گزینه به ترتیب از جمله منابع محسوس و مکتوب کسب اطلاع از گذشته است؟

- (۱) داستان‌ها - سکه‌ها (۲) ابزارها - کتیبه‌ها (۳) بناها - سکه‌ها (۴) کتاب‌ها - سندها

(تالیفی)

۴۳. مهم‌ترین نتیجه‌ی توجه به تاریخ در دوران پیش از اختراع خط را کدام گزینه معرفی می‌کند؟

- (۱) حافظه نقلان (۲) اختراع خط (۳) سنت‌گرایی (۴) تعیین وقت رخدادها

(تالیفی)

۴۴. بهترین خصوصیت یک قاضی و صفت سوم یک مورخ کدام مورد است؟

- (۱) حقیقت‌جویی (۲) راستگویی (۳) عدالت (۴) دانش گسترده

(تالیفی)

۴۵. تلاش و جست‌وجوی فراوان شرط اساسی کار در کدام مرحله از مراحل کار یک مورخ است؟

- (۱) تنظیم اخبار (۲) بررسی و تفسیر (۳) انتخاب موضوع (۴) نگارش

(تالیفی)

۴۶. تنظیم اخبار توسط مورخان بر چه مبنایی انجام می‌شود؟

- (۱) سلیقه مورخ (۲) کار مورخان پیشین
(۳) ترتیب زمانی وقایع (۴) پیوند تاریخ با یافته‌های باستان‌شناسی

خلاصه درس

تاریخ شناسی / درس دوم

زمان و اهمیت آن در تاریخ

مقدمه

- مورخان برای بررسی دقیق‌تر رویدادهای تاریخی به تقسیم‌بندی‌های زمان پرداختند مثلاً دوره‌ی پیش از تاریخ (قبل از اختراع خط) و دوره تاریخی (بعد از اختراع خط).
- مارتین نیلسون (مورخ سوئدی): مهم‌ترین عمل هوشمندانه در تاریخ، زمان‌شماری است.

پیدایش تقویم و اهمیت آن در زندگی بشر

- اولین توجه انسان‌های اولیه به زمان، گردش شبانه‌روز بود.
- آغاز تقویم و گاه‌شماری هم‌زمان با یکجانشینی انسان و انتخاب کشاورزی به عنوان شیوه اصلی معیشت آغاز شد. به همین علت اولین گاه‌شماری‌ها در اولین کانون‌های کشاورزی یعنی **مصر** و **بابل** بنیان‌گذاری شد.

تقویم در جهان

• تعریف: تقویم نظامی است که انسان برای محاسبه و اندازه‌گیری زمان طولانی و به خصوص سال و ماه اختراع کرده است.

• انواع مبداهای تقویم‌ها در جهان:

- ۱- **مبدأ دینی:** مانند تقویم هجری قمری با مبدأ هجرت پیامبر از مکه به مدینه یا تقویم میلادی با مبدأ تولد حضرت مسیح.
- ۲- **مبدأ ملی و قومی:** انتخاب وقایع خاص ملی و قومی مثلاً: تاریخ جلوس یک فرمان‌روا و یا تاریخ پیروزی در یک نبرد میهنی.
- ۳- **مبدأ مبتنی بر حوادث طبیعی (مبدأ ارضی یا زمینی):** انتخاب یک حادثه بزرگ طبیعی مانند طوفان، زلزله یا آتشفشان به عنوان مبدأ مثال: تاریخ سومریان که به قبل از طوفان و بعد از طوفان (نوح) تقسیم شده بود.
- ۴- **مبدأ نجومی:** انتخاب یک حادثه‌ی بزرگ کیهانی و نجومی به عنوان مبدأ (به علت مقبولیت عام) مثل طلوع ستاره‌ای خاص و یا خسوف و ...؛ این نوع مبدأ به جز منجمان مورد توجه سایر مردم نیست.

تقویم در ایران بعد از ورود اسلام

تقویم هجری قمری: با ورود اسلام به ایران رایج شد، این تقویم بر فصول طبیعی و زندگی کشاورزی مبتنی نبود و به دلیل عدم اجرای کبیسه در تقویم یزدگردی، نوروز از اعتدال بهاری خارج شده و مردم برای پرداخت مالیات و کارگزاران حکومتی دچار مشکل شده بودند، در نتیجه در زمان سلجوقیان و عهد ملکشاه سلجوقی جمعی از منجمان مأمور اصلاح تقویم شدند.

۵- **تقویم جلالی (خیامی):** گروه منجمان به سرپرستی حکیم عمر خیام نیشابوری بعد از این‌که متوجه شدند تقویم یزدگردی ۱۸ روز از اول فروردین جلو است آن را کبیسه کردند. مهم‌ترین ویژگی این تقویم همین است که **نخستین کبیسه** به هنگام رسمیت بخشیدن این تقویم اعمال شد. هدف اصلی اصلاح در آن زمان تثبیت نوروز در آغاز بهار (اعتدال بهاری) بود. در این تقویم سال به چهار فصل و ۱۲ ماه ۳۰ روزه تقسیم می‌شد، خمرسه مستترقه در آخر اسفند قرار داشت و هر چهار یا پنج سال یک روز کبیسه و سال ۳۶۶ روزه می‌شد. تقویم شمسی رایج در ایران بر اساس تقویم جلالی است که یکی از دقیق‌ترین تقویم‌های جهان است.

۶- **تقویم دوازده حیوانی (ترکی، مغولی، ختایی، غازی، ایغوری):** با چیرگی مغولان بر ایران، این تقویم شمسی قمری رایج شد. هر سال به نام جانوری نامیده می‌شد و وقایع آن سال را از طبع و خوی آن حیوان استنباط می‌کردند این تقویم دارای یک دوره دوازده ساله حیوانی بود، در دوران **صفویه** و **قاجاریه** تقویم رسمی بود و در تمام این دوران تقویم هجری قمری به عنوان تقویمی دینی در کنار تقویم دوازده حیوانی رواج داشت و اسناد به‌صورت توأمان تاریخ‌گذاری می‌شدند، در نهایت این تقویم حیوانی در سال ۱۳۰۴ هجری خورشیدی رسماً منسوخ شد.

۷- **تقویم هجری خورشیدی:** از تاریخ ۱۱ فروردین ماه ۱۳۰۴ رسمیت یافت و تاکنون هم‌چنان تقویم رسمی است. مبدأ آن هجرت پیامبر(ص) از مکه به مدینه بود و نام ماه‌های آن برگرفته از ماه‌های ایرانی اوستایی.

تبدیل تاریخ

$$۱- \text{تبدیل سال هجری قمری به میلادی: (سال هجری قمری} \times \frac{۳۲}{۳۳} + ۶۲۲ = \text{سال میلادی}$$

$$۲- \text{تبدیل سال میلادی به هجری قمری: (سال میلادی} - ۶۲۲) \times \frac{۳۳}{۳۲} = \text{سال هجری قمری.}$$

تذکر: اگر به جویای اعشاری رسیدید، چنان‌چه رقم اعشار بزرگ‌تر از ۰/۵ بود یک سال به سال‌های به‌دست آمده می‌کنیم و اگر کمتر از ۰/۵ بود اعشار را حذف می‌کنیم.

آشنایی با برخی از تقویم‌های جهان: توضیحات کلی درباره‌ی چند نوع گاه‌شماری:

- خورشیدی (شمسی): سال آن ۳۶۵ روز + $\frac{1}{4}$ روز (۶ ساعت و چند دقیقه) می‌باشد. سال کیبسیه‌ی آن ۳۶۶ روز است.
 - قمری: سال ۳۵۴ روز است و کیبسیه‌ی آن ۳۵۵ روز.
 - خورشیدی - قمری: سال ۳۶۵ روز ولی برخی ماه‌ها به جای ۳۰ یا ۳۱ روز، ۲۹ روزه هستند که در نتیجه ۱۱ روز تفاوت ماه با سال ایجاد می‌شود.
- نکته تکمیلی درباره‌ی گاه‌شماری بابلی: پیشینه‌ی اختراع گاه‌شماری خورشیدی - قمری بابلی را نزدیک به اختراع خط می‌دانند. بابلی‌ها از پیشگامان علم گاه‌شماری و نجوم بودند.

سرزمین	نوع گاه‌شماری	مبداء	مورد استفاده سایر ملل	تعداد ماه	تعداد روزهای هر ماه	توضیحات	اسامی ویژه در تقویم
بابل	خورشیدی - قمری	جلوس هر پادشاه	هخامنشیان مصری‌ها	۱۲	۳۰ یا ۲۹	برای رفع اختلاف (۱۱ = ۳۵۴ - ۳۶۵) هر ۳ سال یک ماه به سال اضافه می‌کردند (به آن آداروی دوم می‌گفتند)	نیسانو: اولین ماه سال، آدارو: آخرین ماه سال، آدارو دوم: ماه سیزدهم
مصر	خورشیدی	جلوس هر پادشاه	تقویم یولیانی و تقویم میلادی امروزی	۱۱ ← ۳۰	۱ ← ۳۵	$\frac{1}{4}$ روز باقی‌مانده هر سال خورشیدی ۳۶۵ روزه را جمع می‌کردند و بعد از هر ۳ سال، سال چهارم را ۳۶۶ روز حساب می‌کردند.	اپاگومن: به ۵ روز اضافی ماه دوازدهم می‌گفتند.
روم	خورشیدی - قمری	—	—	۱۲	۳۰ یا ۲۹	۳ دور اصلاحات تقویمی انجام دادند: ۱) تقویم کهن ۱۰ ماهه ← ۱۲ ماهه شد. ۲) محاسبه نکردن ۱۱ روز اختلاف خورشیدی - قمری سبب آشفتگی شد، نتیجه ژولیوس سزار به سوسیگنس مصری دستور اصلاح تقویم را داد. ۳) پاپ گرگوار سیزدهم اصلاحات انجام داد که امروزه هم در کشورهای مسیحی همین تقویم گریگوری رایج است.	نام هر ماه به اسم یکی از پهلوانان و خدایان اساطیری روم است.
کشورهای اسلامی	قمری	هجرت پیامبر از مکه به مدینه	اکثر کشورهای اسلامی	۱۲	۳۰ یا ۲۹ به تناوب	در سال‌های کیبسیه، تعداد روزها ۳۵۵ روز است.	محرم: نام نخستین ماه سال هجری - قمری
ایران پیش از هخامنشیان تا زمان داریوش اول	خورشیدی - قمری بابلی	جلوس هر پادشاه	—	—	—	آغاز سال با آغاز پاییز یکی بود و جشن برپا می‌شد.	—
ایران از اوایل حکومت داریوش اول تا پایان هخامنشیان	خورشیدی اوستایی	جلوس هر پادشاه	—	۱۲	۳۰	نام روزها و ماه‌ها مربوط به خدا و ایزدان زرتشتی است.	پنجه = پنجه دزدیده = خمسه مسترقه = بهیزک کوچک = ۵ روز آخر سال را می‌نامیدند.
اشکانیان	اوستایی	تأسیس حکومت اشکانیان	—	۱۲	۳۰	—	—
ساسانیان	اوستایی	جلوس هر پادشاه	—	۱۲	۳۰	$\frac{1}{4}$ روزها را جمع می‌کردند و در هر ۱۲۰ سال ۳۰ شبانه‌روز (یک ماه) را به انتهای سال می‌افزودند.	بهیزک بزرگ = کیبسه بزرگ به ماه سیزدهمی می‌گفتند که هر ۱۲۰ سال یک بار می‌افزودند به انتهای سال.

توجه: سؤالاتی که با علامت (***) مشخص شده‌اند، مکمل خلاصه‌درس‌ها هستند؛ به این معنی که مطالبی که در خلاصه‌درس‌ها گنجانده نشده‌اند، در قالب سؤال ارائه شده‌اند.

۴۷. در کدام گاه‌شماری با تلاش منجمان ایرانی، خمسه‌ی مسترقه را در آخر اسفند به آن تقویم اضافه کردند؟ (سراسری ۹۰)
- (۱) اوستایی (۲) جلالی (۳) یزدگردی (۴) دوازده حیوانی
۴۸. سال ۱۲۶۸ هجری قمری برابر با کدام سال هجری شمسی است؟ (آزاد ۹۰)
- (۱) ۱۳۲۰ (۲) ۱۲۶۰ (۳) ۱۲۳۰ (۴) ۱۲۱۳
۴۹. با ورود اسلام به ایران و رایج شدن تقویم ... و عدم اجرای کیبسه در تقویم ... نوروز از نقطه اعتدال بهاری خارج شده بود. (سراسری ۸۹)
- (۱) جلالی - یزدگردی (۲) هجری قمری - اوستایی (۳) هجری قمری - یزدگردی (۴) اوستایی - دوازده حیوانی
۵۰. کدام بیان، نظر و عقیده‌ی «مارتین نیلسون»، مورخ سوئدی، در مورد دستاوردهای تمدن بشری است؟ (خارج از کشور ۸۹)
- (۱) مهم‌ترین عمل هوشمندانه در تاریخ، زمان‌شماری است.
(۲) افسانه‌ها بر اساس واقعیت ساخته شده‌اند و در اصل، واقعی بوده‌اند.
(۳) شرایط آب و هوایی در رشد و شکوفایی تمدن‌ها نقش اساسی ایفا کرده است.
(۴) دخالت تعصبات اعتقادی و قومی از عوامل دگرگونی داستان‌ها در فرهنگ شفاهی است.
۵۱. گاه‌شماری اوستایی در اوایل حکومت کدام شاه هخامنشی در ایران رایج گردید؟ (آزاد ۸۹)
- (۱) داریوش یکم (۲) داریوش دوم (۳) کوروش (۴) اردشیر یکم
۵۲. بر طبق تقویم هجری شمسی که بر پایه تقویم ... تدوین گردیده اسامی ماه‌های سال ... است. (سراسری ۸۸)
- (۱) یزدگردی - بابلی (۲) یزدگردی - اوستایی (۳) جلالی - بابلی (۴) جلالی - اوستایی
۵۳. تقویم میلادی که امروز مورد استفاده قرار می‌گیرد بر اساس کدام تقویم تنظیم گردیده است؟ (آزاد ۸۸)
- (۱) مصری (۲) رومی (۳) اوستایی (۴) بابلی
۵۴. تقویم هجری قمری که با گسترش اسلام در سرزمین‌های اسلامی به ویژه در ایران رواج یافت، مبتنی بر حرکت ... است. (خارج از کشور ۸۸)
- (۱) زمین به دور ماه (۲) ماه به دور زمین (۳) زمین به دور خورشید (۴) ماه به دور خورشید
۵۵. به عقیده بسیاری از محققان گاه‌شماری اوستایی در دوره ... در ایران رایج و هر سال ... ماه بود. (سراسری ۸۷)
- (۱) خشاپارشا - ده (۲) کوروش - یازده (۳) داریوش یکم - دوازده (۴) کمبوجیه - سیزده
۵۶. کدام قوم از پیشگامان علم گاه‌شماری و نجوم بودند؟ (آزاد ۸۷)
- (۱) سومری‌ها (۲) فینیقی‌ها (۳) بابلی‌ها (۴) رومی‌ها
۵۷. کدام مورد به نظر مورخان در بازسازی یک رویداد اهمیت دارد؟ (سراسری ۸۳)
- (۱) طالع بینی (۲) زمان (۳) یکجانشینی (۴) پدیده‌های طبیعی
۵۸. در دوره هخامنشیان استفاده از کدام تقویم در ایران رواج داشت؟ (آزاد ۸۳)
- (۱) تقویم قیصری (۲) گاه‌شماری مصری (۳) قمری بابلی (۴) تقویم جلالی
۵۹. سال ۱۲۱۰ هجری قمری برابر با چه سال میلادی است؟ (سراسری ۷۷)
- (۱) ۱۷۵۹ (۲) ۱۷۹۵ (۳) ۱۸۳۲ (۴) ۱۸۷۳
۶۰. ایجاد سازگاری با زندگی کشاورزی ایرانیان در پیدایش کدام تقویم مؤثر بود؟ (سراسری ۷۵)
- (۱) هجری قمری (۲) دوازده‌گانه‌ی حیوانی (۳) جلالی (۴) اوستایی
- ۶۱**. خداوند در کدام سوره‌ی قرآن کریم نشانه‌ی شب را تیره‌گون و نشانه‌ی روز را روشنی‌بخش بیان کرده است؟ (کانون)
- (۱) توبه (۲) کهف (۳) اسراء (۴) بقره
۶۲. نخستین نظام‌های گاه‌شماری در کجا بنیان‌گذاری شدند؟ (کانون)
- (۱) اجتماعات شهرنشینی (۲) مراکز تجاری و اقتصادی (۳) رصدخانه‌ها (۴) کانون‌های کشاورزی
۶۳. کدام گزینه درباره‌ی تقویم مصر باستان نادرست است؟ (کانون)
- (۱) مبدأ تقویم مقارن با سلطنت هر پادشاه بود.
(۲) تقویم مصریان ۱۲ ماه ۳۰ روزه داشت.
(۳) در سال چهارم ماه ۳۵ روزه را ۳۶ روز حساب می‌کردند.
(۴) تقویم میلادی امروز بر اساس تقویم مصری است.

۶۴. ماه دوازدهم در تقویم بابلی چه نام داشت و پنج روز اضافی در تقویم مصری چه نامیده می‌شد؟
(۱) ادارو - اپاگومن (۲) نیسانو - ادارو (۳) اپاگومن - نیسانو (۴) اپاگومن - ادارو
(کانون)
۶۵. در کدام تقویم کهن هر سال ۱۰ ماه بود؟
(۱) تقویم رومی (۲) تقویم بابلی (۳) تقویم اوستایی (۴) تقویم مصری
(کانون)
۶۶. در گاه‌شماری شمسی قمری بابلی رایج در دوره‌ی هخامنشیان، آغاز سال با چه فصلی بود؟
(۱) بهار (۲) تابستان (۳) زمستان (۴) پاییز
(کانون)
۶۷. سخن زیر از کدام مورخ نامدار سوئدی است؟ «مهم‌ترین عمل هوشمندانه در تاریخ، زمان‌شماری است.»
(۱) توین‌بی (۲) یلسون ماندلا (۳) اُسکار منتلیوس (۴) مارتین نیلسون
(کانون)
۶۸. مبنای تقویم یولیانی (قیصری) و میلادی امروز، کدام تقویم است؟
(۱) بابلی (۲) مصری (۳) قمری (۴) رومی
(کانون)
۶۹. برخی از منجمان کدام مبدأ گاه‌شماری را دارای مقبولیت عام می‌دانند؟
(۱) مبدأ نجومی (۲) مبدأ قومی و ملی (۳) مبدأ مبتنی بر حوادث طبیعی (۴) مبدأ دینی
(کانون)
۷۰. نخستین ماه تقویم بابلی چه نام داشت؟ و روز اول آن مصادف با ... بود.
(۱) ادارو - نوروز (۲) اپاگومن - آغاز پاییز (۳) پنجه - آغاز بهار (۴) نیسانو - نوروز
(کانون)
۷۱. امام حسین (ع) در سال ۶۱ هجری قمری در کربلا به شهادت رسید. محاسبه کنید این سال با کدام سال میلادی برابر است؟
(۱) ۶۲۱ م (۲) ۶۲۲ م (۳) ۵۷۰ م (۴) ۶۸۱ م
(کانون)
۷۲. کدام گزینه در ارتباط با واژه‌ی «آداروی دوم» درست است؟
(۱) ماه سیزدهم در تقویم بابلی که هر سه سال یک‌بار به سال اضافه می‌شد.
(۲) ماه دوازدهم در تقویم بابلی
(۳) نخستین ماه تقویم بابلی که روز اول آن نوروز بود.
(۴) روز اضافی در تقویم مصری
(کانون)
۷۳. در کدام تقویم، آغاز سال با آغاز پاییز یکی بود و اولین ماه سال با جشن‌های مختلف هم‌زمان می‌شد؟
(۱) شمسی قمری بابلی (۲) جلالی (۳) اوستایی (۴) دوازده حیوانی
(کانون)
۷۴. ماه سیزدهم در تقویم زردشتی اوستایی رایج در دوره‌ی ساسانی را که هر ۱۲۰ سال اضافه می‌کردند، چه می‌نامیدند؟
(۱) بهیزک بزرگ (۲) پنجه (۳) بهیزک کوچک (۴) آداروی دوم
(کانون)
- ۷۵**. مصریان باستان به کدام دلیل گاه‌شماری نسبتاً پیشرفته‌ای داشتند؟
(۱) اقتباس از تقویم یولیانی (۲) توجه به جریان رود نیل در گاه‌شماری
(۳) موفقیت در نجوم و ریاضیات (۴) انجام اصلاحات مداوم در تقویم
(کانون)
۷۶. مبدأ تقویم سومریان مبتنی بر چه اساسی بود؟
(۱) نجومی (۲) حوادث طبیعی (۳) دینی (۴) ملی و قومی
(کانون)
۷۷. پیشینه‌ی اختراع گاه‌شماری خورشیدی قمری در میان رودان به چه زمانی می‌رسد؟
(۱) نزدیک به اختراع خط (۲) کشف آتش (۳) عصر یخبندان (۴) عصر حجر
(کانون)
۷۸. از نظر برخی مورخان و دانشمندان تقویم و گاه‌شماری با کدام شیوه‌ی معیشتی انسان به وجود آمده است؟
(۱) صنعت و فن‌آوری (۲) کشاورزی (۳) شکار (۴) دامداری
(کانون)
۷۹. هدف اصلی از اصلاح گاه‌شماری در زمان ملک‌شاه سلجوقی چه بود؟
(۱) رسمیت بخشیدن به تقویم قمری (۲) تعیین ماه‌های سال
(۳) تعیین چهار فصل (۴) تثبیت نوروز در آغاز بهار
(کانون)
۸۰. در چه دوره‌هایی، بسیاری از متون تاریخی با تقویم دوازده حیوانی و تقویم هجری قمری به صورت توأمان تاریخ‌گذاری شده است؟
(۱) صفوی و قاجار (۲) سلجوقی و ایلخانی (۳) قاجار و پهلوی (۴) سلجوقی و صفوی
(کانون)
۸۱. در کدام یک از تقویم‌های باستانی هر ماه به نام پهلوانان و خدایان اساطیری نام‌گذاری می‌شد؟
(۱) اوستایی (۲) بابلی (۳) رومی (۴) مصری
(سنجش ۸۷)

- ۸۲.** کدام یک از ملت‌های باستانی به دلیل موفقیت‌های زیاد در علم نجوم و ریاضیات به گاه‌شماری پیشرفته‌ای دست یافتند؟
 (۱) ایرانیان (۲) بابلیان (۳) رومیان (۴) مصریان
 (سنجش ۸۷)
- ۸۳**.** از نظر پژوهشگران در چه صورتی بررسی یک رویداد تاریخی منجر به درکی نادرست یا ناقص از پدیده‌ها می‌گردد؟
 (۱) توجه نکردن به سنت‌های گذشته جوامع (۲) توجه نداشتن به زمان وقوع پدیده
 (۳) مورد توجه قرار ندادن دوره‌های تاریخی (۴) نداشتن دقت و حوصله در بررسی پدیده‌ها
 (سنجش ۸۷)
- ۸۴.** کدام دولت باستانی در میان دورود مبدأ تقویم خود را بر مبنای حوادث طبیعی انتخاب کردند؟
 (۱) آشوریان (۲) بابلیان (۳) سومریان (۴) کلدانیان
 (سنجش ۸۷)
- ۸۵**.** از نظر برخی مورخان زمان آغاز تقویم و گاه‌شماری به وسیله‌ی انسان‌ها کدام عامل بوده است؟
 (۱) تغییرات فصلی (۲) حوادث طبیعی (۳) گردش شبانه‌روز (۴) یکجانشینی
 (سنجش ۸۷)
- ۸۶.** اولین توجه بشر اولیه به زمان ... بود و تقویم را برای محاسبه‌ی ... اختراع کرده است.
 (۱) حوادث طبیعی - سال، ماه (۲) سال، ماه - گردش شبانه‌روز (۳) کشاورزی - طلوع و غروب خورشید (۴) گردش شبانه‌روز - سال، ماه
 (سنجش ۸۵)
- ۸۷.** استفاده از سال کبیسه به منظور تطبیق سال حقیقی با سال تقویمی برای نخستین بار در کجا صورت گرفت؟
 (۱) ایران (۲) بابل (۳) روم (۴) مصر
 (آسنجش ۸۴)
- ۸۸.** از دوره‌ی حکومت کدام سلسله در ایران تقویم دوازده‌گانه‌ی حیوانی رواج یافت؟
 (۱) خوارزمشاهیان (۲) سلجوقیان (۳) صفویان (۴) مغولان
 (سنجش ۸۴)
- ۸۹.** کدام یک از تقویم‌های زیر با فصول سال، تطبیق ندارد؟
 (۱) جلالی (۲) دوازده‌گانه‌ی حیوانی (۳) قیصری (۴) هجری - قمری
 (سنجش ۸۳)
- ۹۰.** از تقویم کدام کشور منجمان رومی به دستور سزار در اصلاح تقویم کشورشان استفاده کردند؟
 (۱) مصر (۲) چین (۳) بابل (۴) ایران
 (سنجش ۸۳)
- ۹۱.** کدام تقویم رسمی برای کشورمان در سال ۱۳۰۴ خورشیدی به وسیله‌ی مجلس شورای ملی وقت تصویب و انتخاب شد؟
 (۱) جلالی (۲) یزدگردی (۳) هجری قمری (۴) هجری شمسی
 (سنجش ۸۲)
- ۹۲.** کدام اقدام زیر در زمان فرمان‌روایی ژولیوس سزار انجام گرفت؟
 (۱) اصلاح تقویم رومی (۲) رواج طالع‌بینی (۳) استفاده از خط زمان (۴) بررسی ترتیب زمانی رویدادها
 (سنجش ۸۱)
- ۹۳.** کدام یک از گاه‌شماری‌های زیر در دوره‌ی ساسانیان رایج گردید؟
 (۱) هجری قمری (۲) زردشتی اوستایی (۳) دوازده حیوانی (۴) جلالی
 (سنجش ۷۵)
- ۹۴.** سال ۹۱۰ هـ. ق برابر با کدام سال میلادی است؟
 (۱) ۱۵۰۳ م (۲) ۱۵۰۴ م (۳) ۱۵۲۳ م (۴) ۱۵۳۲ م
 (سنجش ۷۵)
- ۹۵.** کدام گزینه در مورد مبدأ ملی و قومی صحیح است؟
 (۱) تقویم میلادی این چنین مبداً ملی دارد.
 (۲) به عقیده‌ی عده‌ای این مبدأ از مقبولیت عام برخوردار است.
 (۳) تقویم با تاریخ جلوس یک پادشاه مبداً ملی این گونه دارد.
 (۴) تقویم سومریان مبداً ملی قومی و ملی داشت.
 (تالیفی)
- ۹۶**.** کدام گزینه صحیح نیست؟
 (۱) به وسیله‌ی تغییر است که ما نسبت به زمان آگاهی پیدا می‌کنیم و یکی از ارکان مهم و اصول اساسی علم تاریخ زمان است.
 (۲) اسطرلاب از جمله وسایلی بود که جهت اندازه‌گیری زمان و جهت‌یابی مورد استفاده ستاره‌شناسان و دریانوردان بود.
 (۳) انسان بعد از پیدایش کشاورزی به پدیده‌ی گردش زمان توجه کرد.
 (۴) ثبت و ضبط دقیق‌تر وقایع تاریخی حاصل پیشرفت دانش بشری در شمارش دقیق زمان بود.
 (تالیفی)
- ۹۷.** به دستور کدام رهبر دینی (پاپ) تقویم رومی اصلاح شد؟
 (۱) اوربان (۲) سوسیگنس (۳) ژولیوس (۴) گرگوار
 (تالیفی)
- ۹۸**.** از نخستین دانشمندان ایرانی که درباره‌ی نجوم و گاه‌شماری تحقیقاتی انجام داد؟
 (۱) عمر خیام (۲) مسعودی (۳) ابوریحان بیرونی (۴) جلال‌الدین ملک‌شاه
 (تالیفی)

خلاصه درس

تاریخ شناسی / درس سوم

جغرافیا بستر تحولات تاریخی

انسان و محیط جغرافیایی

• **جغرافیای انسانی:** موضوع مورد مطالعه در جغرافیای انسانی، تأثیرات متقابل انسان و محیط بر یکدیگر است. "راتزل" (جغرافی دان آلمانی و بنیان گذار جغرافیای انسانی) به جبر جغرافیایی یا دترمینیسم معتقد بود، یعنی تأثیر قاطع محیط بر زندگی انسان و انکار نقش عوامل انسانی در تغییر و دگرگونی محیط طبیعی. "هانتینگتن" (جغرافی دان آمریکایی): در بین عوامل طبیعی مؤثر بر زندگی انسانها شرایط آب و هوایی در رشد و شکوفایی تمدن‌ها نقش اساسی و مهمی داشته است.

پیوند جغرافیا و تاریخ

• هرودوت (مورخ یونانی و پدر تاریخ) و مسعودی (مورخ مشهور مسلمان) هر کدام برای تألیف کتاب‌های تاریخی خود و مشاهده محل وقوع رویدادهای تاریخی و درک بهتر وقایع به مسافرت رفتند؛ آثار مورخان اسلامی ترکیبی از تاریخ و جغرافیا است. - بازسازی تاریخ بر اساس اسناد و مدارک با مشاهده و بازرسی عرصه وقوع حوادث یعنی مکان، کامل تر و دقیق تر می‌شود. • در بررسی تاریخ سیاسی، اقتصادی و نظامی ایران، پدیده‌هایی نظیر شبکه‌ی راه‌ها، گذرگاه‌ها و آبراه‌ها اهمیت دارند مثل راه ابریشم یا خلیج فارس.

- **خلیج فارس** با شروع دریانوردی و تجارت دریایی نقشی جهانی یافت و از آبراه‌های مهم ارتباطی اروپا با آسیا شد و سپس اهمیت نظامی آن نقش بازرگانی‌اش را تحت تأثیر قرار داد و امروزه با کشف ذخایر نفت در آن اهمیت بسیار زیادی یافته است (اهمیت اقتصادی).

جغرافیای تاریخی

علم مطالعه محل دقیق حوادث و رویدادها و تأثیر مداخله انسان در محیط طبیعی و تأثیر محیط بر زندگی انسان است (بازسازی گذشته جغرافیایی).

• روزه دیون (فرانسوی): جغرافیای تاریخی نوعی جغرافیای انسانی که متوجه گذشته است.

مرزها پدیده‌ای جغرافیایی و تاریخی

• کلمه مرز محصول دوران معاصر است، در گذشته به جای آن **سرحدات** و **حدود** و **ثغور** استفاده می‌شد. در گذشته مرزها شکل طبیعی داشتند نه مصنوعی / دریاها، رودها و ... (منطقه‌ای خالی از سکنه) به عنوان سرحد انتخاب می‌شدند. - دو منطقه سرحدی مهم میان ایران ساسانی و روم شرقی: "حیره" در بین النهرین که توسط ایران اداره می‌شد و "غسان" در شامات که توسط روم شرقی ایجاد شد.

نقشه‌های تاریخی

سرانجام مطالعات و پژوهش‌های جغرافیای تاریخی، تدوین نقشه‌ها و اطلس‌های تاریخی است.

• **تفاوت نقشه‌های تاریخی و نقشه‌های قدیمی:** نقشه‌های قدیمی در گذشته‌ی دور یا نزدیک از یک مکان تهیه شده و امروزه مثل مدرکی تاریخی به کار می‌روند ولی نقشه‌های تاریخی حاصل کار مورخان و مؤسسات نقشه‌نگاری امروزی است، نقشه‌های تاریخی به جهت فراوانی نسبی اطلاعات موجود در آنها (که بیش تر اطلاعات سیاسی و نظامی است) امروزه مورد توجه مورخان هستند.

• برخی موارد استفاده از نقشه‌های تاریخی:

۱- پی بردن به ضعف یا قدرت یک سلسله و بررسی قلمرو جغرافیایی و سیاسی آن.

۲- مقایسه‌ی دوره‌ها و سلسله‌ها از لحاظ وسعت، قلمرو، پایتخت‌ها، راه‌های تجاری و ...

۳- شناسایی محل جنگ‌ها، مناطق استراتژیک، و مراکز فرهنگی، اقتصادی و ...

۴- ایجاد درک بصری از رویدادهای تاریخی و کاربرد در آموزش تاریخ.

توجه: سؤالاتی که با علامت (*) مشخص شده‌اند، مکمل خلاصه‌درس‌ها هستند؛ به این معنی که مطالبی که در خلاصه‌درس‌ها گنجانده نشده‌اند، در قالب سؤال ارائه شده‌اند.

۹۹. پژوهشگران در بررسی تاریخ یک کشور، علاوه بر مطالعه‌ی رویدادهای تاریخی محض به کدام مورد مهم باید توجه کنند؟ (سراسری ۹۱)

- (۱) آب و هوای سرزمین‌ها در گذشته
(۲) روند تحولات اقتصادی و معیشتی
(۳) بررسی موقعیت مکانی و جغرافیایی
(۴) بررسی موقعیت سرزمین‌های دور و نزدیک

(خارج از کشور ۹۰)

۱۰۰. امروزه مورخان برای بازسازی تاریخ و مطالعه‌ی رویدادهای تاریخی گذشته به کدام مورد توجه بیش‌تری دارند؟

- ۱) دریانوردی و تجارت دریایی اقوام در گذشته
- ۲) مطالعه‌ی سیر تاریخ استعمار در کشورهای مختلف جهان
- ۳) شناسایی موقعیت جغرافیایی سرزمین‌های دور و نزدیک
- ۴) مشاهده و بازرسی عرصه‌ی وقوع حوادث در گذشته‌های دور

(سراسری ۸۸)

۱۰۱. نظر «روژه دیون» جغرافی‌دان فرانسوی در خصوص جغرافیای تاریخی کدام است؟

- ۱) به روند حرکت‌های جمعی در کشور می‌پردازد.
- ۲) نوعی جغرافیای انسانی است که به گذشته توجه دارد.
- ۳) به مطالعه و بررسی محل وقوع جنگ‌ها باید توجه بیش‌تری شود.
- ۴) تأثیر محیط بر زندگی انسان باید در گذشته مورد مطالعه قرار گیرد.

۱۰۲. کدام مورخ اروپایی برای تألیف اثر تاریخی خود و مشاهده بستر جغرافیایی رویدادهای تاریخی موردنظر خویش به مسافرت‌های دور و

درازی دست زد؟

(سراسری ۸۷)

- ۱) توین‌بی
- ۲) هرودوت
- ۳) گیبون
- ۴) مارتین نیلسون

(سراسری ۸۷)

۱۰۳. کدام مورخ مسلمان برای تألیف کتاب‌های خود و مشاهده محل وقوع رویدادهای تاریخی به سفر پرداخت؟

- ۱) مسعودی
- ۲) عبدالهادی حائری
- ۳) اقبال آشتیانی
- ۴) ناظم الاسلام کرمانی

(کانون)

۱۰۴**. چرا بررسی و مطالعه‌ی بستر جغرافیایی رویدادها در پژوهش‌های تاریخی اهمیت بسیار دارد؟

- ۱) زیرا شباهت‌های زیادی بین علم جغرافیا و تاریخ وجود دارد.
- ۲) چون مناطق پر جمعیت دنیا تمدن‌های تاریخی را شکل داده‌اند.
- ۳) زیرا مطالعه و مشاهده‌ی دقیق محل و مکان وقوع رویدادها، مورخان را برای درک ابعاد حیات اجتماعی گذشته‌ی انسان آماده‌تر می‌کند.
- ۴) به این دلیل که بازسازی آغاز تاریخ انسان، دشوار است.

۱۰۵**. توسعه‌ی زندگی صحراگردی و تکیه بر زندگی عشیره‌ای و قبیله‌ای ناشی از چیست و قطب‌های انبوه تراکم جمعیت مربوط به کدام

(کانون)

نیم‌کره می‌باشد؟

- ۱) شرایط آب و هوایی گرم و خشک - نیم‌کره‌ی غربی
- ۲) توجه نسبت به شرایط حاکم بر قبایل - نیم‌کره‌ی شمالی
- ۳) شرایط آب و هوایی گرم و خشک - نیم‌کره‌ی شمالی
- ۴) توجه نسبت به شرایط حاکم بر قبایل - نیم‌کره‌ی غربی

(کانون)

۱۰۶. در میان عوامل طبیعی تأثیرگذار بر زندگی انسانی، نقش کدام عامل از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؟

- ۱) ارتفاع
- ۲) جنس خاک
- ۳) آب
- ۴) آب و هوا

(کانون)

۱۰۷**. کدام یک از گزینه‌های زیر از دلایل توجه فرمان‌روایان کشورها به اطلاعات جغرافیای نبوده است؟

- ۱) آگاهی از شبکه‌های راه‌های زیرزمینی و دریایی جهت انجام امور تجاری و اقتصادی
- ۲) اطلاع از گذرگاه‌ها، تنگه‌ها و کمین‌گاه‌های نظامی
- ۳) آگاهی از موقعیت جغرافیایی سرزمین‌های دور و نزدیک و سرزمین‌های تحت سلطه
- ۴) آشنایی با اوضاع اقلیمی و شرایط آب و هوایی

۱۰۸. امروز مورخ سعی می‌کند تاریخ را با توجه به چه مسئله‌ای بازسازی کند و چه کسی جغرافیای تاریخی را نوعی جغرافیای انسانی می‌داند

(کانون)

که به گذشته توجه دارد؟

- ۱) زمان وقوع رویدادها - هانتینگتن
- ۲) محل وقوع رویدادها - روژه دیون
- ۳) زمان وقوع رویدادها - روژه دیون
- ۴) محل وقوع رویدادها - هانتینگتن

(کانون)

۱۰۹**. کدام مورد جزء دامنه‌ی مطالعات جغرافیای تاریخی نمی‌باشد؟

- ۱) مطالعه‌ی آثار و اندیشه‌ی انسان در گذشته
- ۲) بررسی روند حرکت‌های جمعیتی
- ۳) مطالعه‌ی راه‌ها و جاده‌های قدیمی
- ۴) مطالعه‌ی معماری مناطق شهری مثل بازارها، مراکز دینی و تجاری

۱۱۰. دولت ساسانی کدام منطقه در بین‌النهرین را به‌عنوان سرحدّ خود با روم شرقی قرار داده بود؟
(۱) غسان (۲) ملازگرد (۳) عین جالوت (۴) حیره
(کانون)
- ۱۱۱**. برخی از مورخان و جغرافی‌دانان بین ظهور تمدن‌های باستانی و کدام مورد، نوعی ارتباط قائل هستند؟
(۱) قدمت و پیشینه‌ی تاریخی (۲) جریان ارتباطات با دیگر جوامع (۳) مهاجرت‌ها و جنگ‌ها (۴) وضعیت آب و هوایی
(کانون)
۱۱۲. از چه زمانی خلیج فارس نقش جهانی یافت؟
(۱) ظهور اسلام (۲) کشف نفت (۳) شروع دریانوردی (۴) پیدایش دولت در ایران
(کانون)
۱۱۳. آثار کدام نویسندگان و پژوهشگران، ترکیبی از تاریخ و جغرافیاست؟
(۱) جغرافی‌دانان یونانی (۲) مورخان مسلمان (۳) جهانگردان اروپایی (۴) مورخان ایرانی
(کانون)
۱۱۴. بررسی و مطالعه‌ی تاریخ در عرصه‌ی جغرافیایی آن به عهده‌ی چه علمی است؟
(۱) جغرافیای انسانی (۲) جغرافیای تاریخی (۳) جغرافیا طبیعی (۴) جغرافیای سیاسی
(کانون)
۱۱۵. بنیان‌گذار جغرافیای انسانی کدام فرد زیر است؟
(۱) هانتینگتن (۲) راتزل (۳) ویکو (۴) شلیمان
(کانون)
- ۱۱۶**. ... در ... به عنوان عنصری زنده و پویا و در مواقعی مخاطره‌آمیز که موجب جنگ‌های فراوانی در طول تاریخ شده است، بررسی می‌شود.
(۱) مرز - جغرافیای تاریخی (۲) نقشه‌های تاریخی - جغرافیای تاریخی (۳) مرز - تاریخ (۴) نقشه‌های تاریخی - تاریخ
(کانون)
۱۱۷. کدام دولت، منطقه‌ی غسان را در شامات، به عنوان منطقه‌ی سرحدی تأسیس کرد؟
(۱) ساسانی (۲) روم شرقی (۳) اشکانی (۴) کارتاژ
(کانون)
- ۱۱۸**. کدام عامل زیر موجب تسهیل ارتباطات بین جوامع شده است؟
(۱) صحراهای سوزان (۲) اقیانوس‌ها (۳) رشته‌کوه‌های کم ارتفاع (۴) مرداب‌ها و باتلاق‌ها
(کانون)
۱۱۹. اطلاعات موجود در نقشه‌های تاریخی بیش‌تر چه کمیت‌هایی را در بر می‌گیرد و نقشه‌ای که از شهر اصفهان در دوره‌ی شاه عباس اول تهیه شده است چگونه نقشه‌ای است؟
(۱) سیاسی و نظامی - نقشه‌ی تاریخی (۲) سیاسی و اقتصادی - نقشه‌ی قدیمی (۳) سیاسی و اقتصادی - نقشه‌ی تاریخی (۴) سیاسی و نظامی - نقشه‌ی قدیمی
(کانون)
۱۲۰. نقشه‌های قدیمی با نقشه‌های تاریخی چه تفاوتی دارند؟
(۱) نقشه‌های قدیمی شامل تصویر، نمودار، جدول و یک سلسله اطلاعات دیگر درباره‌ی یک موضوع است اما نقشه‌های تاریخی در این حد کامل نیست.
(۲) نقشه‌های تاریخی حاصل کار مورخان و مؤسسات نقشه‌نگاری در دوره‌ی کنونی است که از طریق بررسی و مطالعه‌ی جامع و دقیق اسناد و منابع تاریخی به دست می‌آید، اما نقشه‌های قدیمی تنها به عنوان یک سند می‌باشد.
(۳) نقشه‌های قدیمی نوعی اطلس تاریخی می‌باشد اما نقشه‌های تاریخی از روی نقشه‌های قدیمی نوشته می‌شود.
(۴) نقشه‌های قدیمی اخبار اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی ارائه می‌دهد اما نقشه‌های تاریخی از ارائه‌ی آن‌ها ناتوان است.
(کانون)
- ۱۲۱**. در دوره‌ی ایلخانان شهر ... پایتخت ایران بود و ویرانه‌های شهر ... در سیستان قدیم که امروزه در افغانستان قرار دارد، تأثیر عوامل طبیعی بر ویرانی مناطق مسکونی را نشان می‌دهد.
(۱) نیشابور - مرو (۲) سمرقند - غزنین (۳) مراغه - غلغله (۴) تبریز - هرات
(کانون)
- ۱۲۲**. نقشه‌ی تاریخی حاصل کار کدام یک از افراد و مؤسسات زیر است؟
(۱) ریاضی‌دانان و مؤسسات نجومی (۲) جهانگردان و مؤسسات باستان‌شناسی (۳) جغرافی‌دانان و مؤسسات مطالعات تاریخی (۴) مورخان و مؤسسات نقشه‌نگاری کنونی
(کانون)
۱۲۳. کدام مورد با تکامل و پیشرفت روش و شیوه‌های پژوهشی در تاریخ مورد توجه مورخان قرار گرفته است؟
(۱) اهمیت استفاده از نقشه‌ها (۲) بررسی ریشه‌های جنگ در گذشته (۳) مقایسه سلسله‌ها از نظر وسعت (۴) واقعی بودن افسانه‌ها
(سنجش ۸۷)

****۱۲۴.** در مورد مطالعه‌ی سیر تاریخ استعمار در ایران حضور استعمارگران در کشورمان با موقعیت جغرافیایی کدام ناحیه گره خورده است؟

(سنجش ۸۷)

- (۱) خلیج فارس (۲) جاده ابریشم (۳) دریای مازندران (۴) اروندرود

۱۲۵.

یکی از بنیادی‌ترین سؤالات مورخان در بررسی یک رویداد تاریخی از گذشته کدام است؟

(سنجش ۸۷)

- (۱) تحولات اقتصادی و معیشتی (۲) حرکت‌های جمعیتی (۳) موقعیت مکانی رویداد (۴) وضعیت جغرافیایی سرزمین‌ها

****۱۲۶.**

کدام مورد یکی از مهم‌ترین راه‌های درک بصری رویدادهای تاریخی از گذشته‌ها می‌باشد؟

(سنجش ۸۷)

- (۱) نقشه‌های تاریخی (۲) مطالعه و بررسی مرزها (۳) شناسایی خطوط مرزی تاریخی (۴) اطلس‌های تاریخی

۱۲۷.

کدام جغرافی‌دان مشهور معتقد به تأثیر شرایط آب و هوا در رشد و شکوفایی تمدن‌ها می‌باشد؟

(سنجش ۸۵)

- (۱) هانتینگتون (۲) روژه دیون (۳) اصطخری (۴) ابن‌خلدون

۱۲۸.

در علم جغرافیای تاریخی به کدام یک از موارد زیر توجه نمی‌شود؟

(تالیفی)

- (۱) تأثیر محیط بر زندگی انسان در گذشته (۲) تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی بر زندگی انسان در گذشته
(۳) تأثیر مداخلات انسان در محیط طبیعی (۴) بررسی جغرافیای انسانی در گذشته

(تالیفی)

۱۲۹. در دوران‌های قدیم حدود و ثغور بین حکومت‌ها بیش‌تر بر چه اساسی شکل می‌گرفتند؟

- (۱) قرارداد بین حکومت‌ها (۲) به دنبال جنگ‌ها و کشمکش‌ها
(۳) عوامل طبیعی (۴) تمایل و علاقه هر حکومت

(تالیفی)

۱۳۰. نقشه‌ی شیراز در دوران کریم‌خان زند چگونه نقشه‌ای است؟

- (۱) نقشه‌ی فرهنگی و جغرافیایی شیراز (۲) نقشه‌ی قدیمی شیراز در دوره کریم‌خان
(۳) نقشه تاریخی شیراز (۴) نقشه جغرافیایی - تاریخی شیراز

(تالیفی)

****۱۳۱.** کدام دسته‌بندی آب و هوایی کره‌ی زمین اشتباه ذکر شده است؟

- (۱) آب و هوای گرم استوایی و آب و هوای گرم مداری (۲) آب و هوای معتدل اقیانوسی و آب و هوای گرم بیابانی
(۳) آب و هوای سرد مدیترانه‌ای و آب و هوای سرد برّی (۴) آب و هوای سرد قطبی و آب و هوای سرد کوهستانی

(تالیفی)

۱۳۲. درباره‌ی فردریک راتزل و نظرات او کدام گزینه درست نیست؟

- (۱) او مُنکر نقش عامل انسان در تغییر و دگرگونی محیط طبیعی بود.
(۲) بنیانگذار جغرافیای انسانی بود.
(۳) به نظر او در بین عوامل تأثیرگذار بر زندگی انسان، شرایط آب و هوایی بیش‌ترین تأثیر را دارد.
(۴) او به جبر جغرافیایی یا دترمینیسم اعتقاد راسخ داشت.

(تالیفی)

****۱۳۳.** کدام یک از موارد زیر جزو تمدن‌های دریای نیست؟

- (۱) فنیقی (۲) مصر (۳) یونان (۴) کارتاژی

(تالیفی)

****۱۳۴.** کدام جمله درباره‌ی جاده‌ی ابریشم صحیح نیست؟

- (۱) جاده‌ای بود که از چین شرقی تا دریای سیاه امتداد داشت.
(۲) جاده‌ی ابریشم از شهرهای مهمی از ایران از جمله ری و جنوب شرقی دریای خزر عبور می‌کرد.
(۳) عمده کالاهای حمل شده از شرق به غرب در این جاده ابریشم، ادویه، جواهرات و سنگ‌های قیمتی بود.
(۴) تا زمان فتح ایران به وسیله‌ی اعراب مسلمان تجارت اصلی جاده ابریشم در دست ایرانیان بود.

خلاصه درس

تاریخ شناسی / درس چهارم

دنیای پر رمز و راز افسانه‌ها و حماسه‌ها

افسانه و تاریخ

- ابتدای تاریخ **افسانه‌ای** است، اقوام و ملت‌ها برای بیان موارد زیر از افسانه‌ها استفاده می‌کنند: ۱- چگونگی پیدایش انسان / ۲- ساخته شدن وسایل و ابزارها / ۳- بنیان‌گذاری اعیاد و سنت‌ها / ۴- جدال خیر و شر و... .
- به اعتقاد ایرانیان باستان «کیومرث» اولین انسان و فرمان‌روای جهان بود، و در اعتقاد چینی‌های باستان اولین انسان "پان‌کو" بود که از نفس او باد و از موهای او درختان شکل گرفته‌اند.
- **دلیل غیردقیق بودن افسانه‌ها:** چون در آن‌ها به زمان و مکان پدیده‌ها توجه نمی‌شود، مثال: در افسانه‌های سومر، گیل‌گامش به دنبال زندگی جاوید به دیلمون می‌رود، اما از مکان و زمان این وقایع چیزی گفته نشده.
- معنی کلی واژه‌هایی مثل افسانه، قصه، داستان، اسطوره: سرگذشت خیالی و غیر واقعی.

• اختلاف نظر درباره محتوای غیر واقعی افسانه‌ها:

- ۱- بعضی افسانه را یک سره بی‌اساس و خیالی می‌دانند؛ استدلال می‌کنند که چون آگاهی انسان‌های گذشته درباره‌ی پدیده‌ها و وقایع تاریخی اندک بود آن‌ها خیال پردازی می‌کردند.
- ۲- نظر اکثریت: افسانه‌ها در اصل واقعی بودند اما با گذشت زمان دچار دگرگونی شدند تا حدی که ظاهر آن‌ها به طور کامل با عقل ناسازگار شده، **دلایل این نظر:**

- (۱) برخی شواهد تاریخی و باستان‌شناختی، تعدادی از افسانه‌ها را تأیید می‌کند، مثال: در یونان باستان درباره‌ی جنگ تروا خوانده‌ایم و اکنون خرابه‌های آن شهر در غرب آسیای صغیر یافت شده است.
- (۲) مفاهیم افسانه‌ها مخصوص یک ملت نیست، مثل مضامین مشترک در فرهنگ‌هایی که به ظاهر رابطه‌چندانی با هم ندارند، نمونه: وجود قهرمان روئین‌تن در فرهنگ ایران اسفندیار، در یونان آشیل، و در اسکاندیناوی بالدر.
- **اسطوره‌شناسی تطبیقی:** در این علم به وجوه مشترک افسانه‌ی ملل می‌پردازند.

- نتیجه‌گیری از شباهت‌های میان افسانه‌ها:** انسان‌ها در گذشته‌های دور با هم زندگی می‌کردند و سپس جدا شده‌اند، یکی از نشانه‌های این ادعا: دیو در فرهنگ ایرانی و دئوس در فرهنگ هندی و زئوس در یونان یکی بوده‌اند و مربوط به زمانی است که اقوام ایرانی و هندی با هم می‌زیستند.

فرهنگ‌های شفاهی و پیدایش افسانه‌ها

- دلیل حضور پیش افسانه‌ای و اسطوره‌ای در تاریخ:** حاکمیت فرهنگ شفاهی. در این فرهنگ عامل اصلی حفظ و انتقال دانش‌ها، تجارت و کلاً فرهنگ حافظه و گفت و شنود است که در حافظه همواره خطر فراموشی است و در گفت و شنود خطر اشتباه و لغزش.

فرهنگ شفاهی در نقطه مقابل فرهنگ مکتوب است که عامل اصلی در آن کتابت است.

"ویکو" (مورخ ایتالیایی): «افسانه‌ها در اصل راست و جدی بوده‌اند و بعدها دستخوش تغییر شده‌اند.»

- **پایان فرهنگ شفاهی:** با حاکمیت فرهنگ مکتوب، فرهنگ شفاهی پایان می‌یابد، مثلاً: در **هند** ۱۲۰۰ ق.م افسانه‌هایی که سینه به سینه نقل شده بودند مکتوب شدند که در کتابی به نام «ودا» بخش‌هایی موجود است؛ در یونان هم افسانه‌ها و حماسه‌ها در ۹۰۰ ق.م مکتوب شدند؛ دو کتاب ایللیاد و اودیسه از «هومر» حاصل همین کتابت است.

عصر طلایی در تاریخ ملل

در افسانه‌های هر ملتی عصری طلایی هست که سراسر آن خوشبختی است بدون درد و رنج، نمونه‌های آن در ایران باستان دوران جمشید است که مردمان در وَرَجَمَکَرَد زندگی می‌کردند، در هند باستان دوران "کرتایوگا" و در چین باستان دوران خاقان‌های نیکوکار.

حماسه

حد فاصل افسانه و تاریخ حماسه است؛ یعنی بیان شاعرانه‌ی اعمال رزمی و پهلوانی.

مراحل گذشته ملت‌های کهن